Enerji alanındaki serbest piyasa sorunlarına 'tasarruf' dayatmalı zam çözümü bulundu

Verimliliğe piyasacı bakış

Enerji verimliliği gibi yaşamsal önemdeki bir konunun gündeme getirilmesindeki yoğunluk, toplumsal duyarlılığın gelişmesi açısından son derece önemli olmakla birlikte; enerji özelleştirmelerinin bu denli hız kazandığı dönemle örtüştürülmesi ve ele alınış şekli, enerji alanındaki serbest piyasa uygulamalarıyla olan bağını da ortaya koyuyor.

Hayati KÜÇÜK
EMO Hukuk Müşaviri

"Elektriğin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması" iddialarıyla yürürlüğe konulan Elektrik Piyasası Yasası'nın öngördüğü piyasa sistemi giderek derinleştiriliyor. Elektriğin piyasalaştırılmasının en can alıcı noktalarından biri olan dağıtım şirketlerinin özelleştirilmesine hız verildi. Son 20 yıllık piyasalaşma sürecinin önümüze getirdiği tabloya baktığımızda, iddialarla derin çelişkiler oluşturan bir manzarayla karşı karşıyayız.

Geçtiğimiz iki yıldır kendisini hissettiren ve giderek artış göstererek, önümüzdeki yıllarda ülkemizin gereksinim duyduğu elektrik enerjisinin karşılanamayacağı bir arz sorunu gündemde. Daha şimdiden talebin yoğun olduğu saatlerde tüketicilere ilan edilmeden planlı elektrik kesintileri yapılıyor.

Elektrik üretim maliyetlerini aşağıya çekecek hiçbir mekanizma yok. Kullanıcılara uygulanan elektrik fiyatlarına ise sürekli zam yapılacak bir sistem getirildi. Kaldı ki elektriğin üretim aşamasında düşük maliyetle elde edilmesinin, tüketiciye yansıması olasılığı çok düşük. Üretimdeki düşük maliyetten de, satıştaki yüksek fiyattan da şirketler kazanıyor.

Gelişigüzel yapılan enerji yatırımları ülkenin tarım arazilerini, orman alanlarını, derelerini, meralarını ve yerleşim alanlarını tehdit ediyor.

Özelleştirme ve serbest piyasa kaynaklı bu sorunlara siyasal iktidarın bulduğu çözüm, daha çok özelleştirme, daha serbest piyasa, kamunun tamamen elinin bağlanması olarak görülüyor. 22 Temmuz seçimleri öncesinde, özelleştirmelerin ardından zam yapılacağı ve bunun faturasının iktidara çıkartılacağı gerekçesiyle dağıtım özelleştirmeleri ertelenmişti. Şimdi faturanın özelleştirmelere, dolayısıyla özel sektöre çıkartılmaması gerekçesiyle dağıtım ihaleleri öncesinde elektriğe yüklüce bir zam yapıldı.

Devlet Bakanı **Mehmet Şimşek** ise elektriğe yapılan zamlara bir başka açılım getirdi. Şimşek, yapılanın **"maliyet esaslı rasyonel fiyatlandırma"** olduğunu söyledi ve bu durumu **"tasarruf"** anlayışına dayandırdı. Fiyat artışlarının tasarrufla ilişkilendirilmesi ilk bakışta demagoji gibi algılansa da, bu söylemin temeline inildiğinde, bir yandan yaklaşan elektrik arz sorununa çözüm olarak sunulduğu, diğer yandan enerji sektöründeki liberal yaklaşımın yeni versiyonunun altının çizildiği görülüyor. Nitekim enerji tasarrufu ve verimliliği söylemleri son yıllarda ağızlardan düşmüyor. İçinde bulunduğumuz yıl Başbakanlık tarafından enerji verimliliği yılı olarak ilan edildi. Enerji verimliliği kavramını simgeleştiren ENVER maskotları bütün sevimliliği ile ortada dolaştırılıyor. Enerji verimliliği gibi yaşamsal önemdeki bir konunun gündeme getirilmesindeki yoğunluk, toplumsal duyarlılığın gelişmesi açısından son derece önemli olmakla birlikte; enerji özelleştirmelerinin bu denli hız kazandığı dönemle örtüştürülmesi ve ele alınış şekli, enerji alanındaki serbest piyasa uygulamalarıyla olan bağını da ortaya koyuyor.

Enerji verimliliği Avrupa Enerji Şartı'nda

Enerji verimliliği ile ilgili politika ve uygulamaların yol haritası, esas olarak Avrupa Enerji Şartı Konferansı'nın 3 nolu eki olan **"Enerji Verimliliğine ve İlgili Çevresel Hususlara İlişkin Enerji Şartı Protokolu"** ile çizildi.

Protokole değinmeden önce Avrupa Enerji Şartı'yla ilgili bazı bilgilere ihtiyaç var. Avrupa Enerji Şartı adlandırması, bu uluslararası anlaşmanın bir Avrupa Birliği projesi olduğu algısını yaratıyor. Oysa bu Konferans'ın nihai senedi, AB'nin de taraf olduğu, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ABD'den Japonya'ya, Kanada'ya, Avustralya'ya kadar uzanan 51 ülkeyi kapsıyor. Doğu Avrupa ülkeleri ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla oluşan yeni devletlerin büyük çoğunluğu da anlaşmaya taraf. Enerji Şartı Anlaşması fikri 1990 yılında Avrupa Konseyi içerisinde atıldı ve amacı Doğu Bloğu ülkelerinin kapitalist sistemle bütünleştirilmesi olarak belirlendi. Avrupa Enerji Şartı'nın içeriği, yeni liberal düzenin ve ulusötesi sermayenin enerji alanındaki bir manifestosu niteliğindedir.

Sosyalist Doğu Bloğu ülkelerinde, toplumun ortak vazgeçilmez ihtiyacı olan mal ve hizmetler, devletlerin ekonomik gücü ölçüsünde, yurttaşlarına ücretsiz sağlanıyordu. Kapitalist dünyada ise sosyal devlet kavramı geliştirilmişti. Buna göre temel kamu hizmetleri kar amacı güdülmeksizin, o hizmetin sürekli ve kaliteli sunulabilmesini sağlayacak ölçüde bir ücret karşılığında yurttaşlara devlet eliyle sunuluyordu.

Sermayenin gelişmişlik düzeyi ve karlılık yaratılamaması gibi kısıtlar nedeniyle piyasa ekonomisi tarafından üstlenilmeyen kimi toplumsal ihtiyaçlar, kamu hizmeti kategorisi altında devlet eliyle karşılanıyordu. Ülkemizde de 1961 Anayasası, ekonomik ve sosyal haklar açısından pek çok hükmü içeriyordu. Sosyal devlet olgusu, 1961 Anayasa'sının gerekçesinde **"fertlere yalnız klasik hürriyetleri sağlamakla yetinmeyip aynı zamanda onların insan gibi yaşamaları için zaruri olan maddi ihtiyaçlarının karşılanmasını kendisine vazife edinen devlettir"** şeklinde tanımlanıyordu. 1982 Anayasası ise sosyal ve ekonomik haklar itibariyle 1961 Anayasası'na göre daha geri düzeyde bir içeriğe sahip olmakla birlikte, Türkiye Cumhuriyeti'nin sosyal devlet olduğunu vurguluyor.

Sosyalist Blok'ta yaşanan çözülmeye paralel olarak, kapitalist dünyada da bir değişim süreci yaşandı ve Sosyalist Blok'un pazar ekonomisine geçmesi yanında, kapitalist dünyadaki sosyal devlet anlayışı terk edilmeye başlandı. Bu çerçevede kamu hizmetleri alanları da tasfiye edilerek piyasaya açıldı.

Dolayısıyla Avrupa Enerji Şartı, yalnızca doğu-batı bütünleşmesi içerisinde doğunun piyasaya açılmasını değil, batının da piyasa anlayışının yeniden şekillenmesi sürecini içeriyordu. Yeni liberal politikalar, devletin sosyal sorumluluklarını büyük ölçüde sivil topluma yani piyasaya devrediyordu. Çünkü sermayenin yoğunlaşması, kamu hizmeti alanlarının

birer pazar haline getirilmesine elverecek düzeye ulaşmıştı. Pazar ekonomisine devredilen sosyal sorumluluk, bir yandan rekabet sürecinde yerine getirilecek, diğer yandan özel sektörün elde ettiği fazla karın sosyal sorumluluk projelerine aktarılacağı ileri sürülüyordu. Ancak her şeye rağmen, piyasanın üstlenemeyeceği, sermayenin yatırım yapması olanağı kısıtlı, kar içermeyen kimi alanlar ve görevler vardı ki bunlar eskiden olduğu gibi devlete ve belki de gönüllü sivil kuruluşlara kalıyordu. Devletin ekonomi alanındaki işlevleri arasında, yeni piyasa düzeninin sürdürülebilmesi için gerekli ideolojik aygıtların güçlendirilmesi ve geliştirilmesi ön plana çıkıyordu. Bunlar, dini tevekkül, ayni ve nakdi yardımların getirdiği minnet duygusu gibi genel değişkenlik gösterebilecek moral/manevi değerlerin yüksek tutulması yanında genel insani yaklaşımlar, birey olmanın öne çıkartılması, bilinçli tüketici olma duygusu, tasarruf, verimlilik ve çevre sorunları karşısında duyarlılığın tatmini gibi alanları içeriyor.

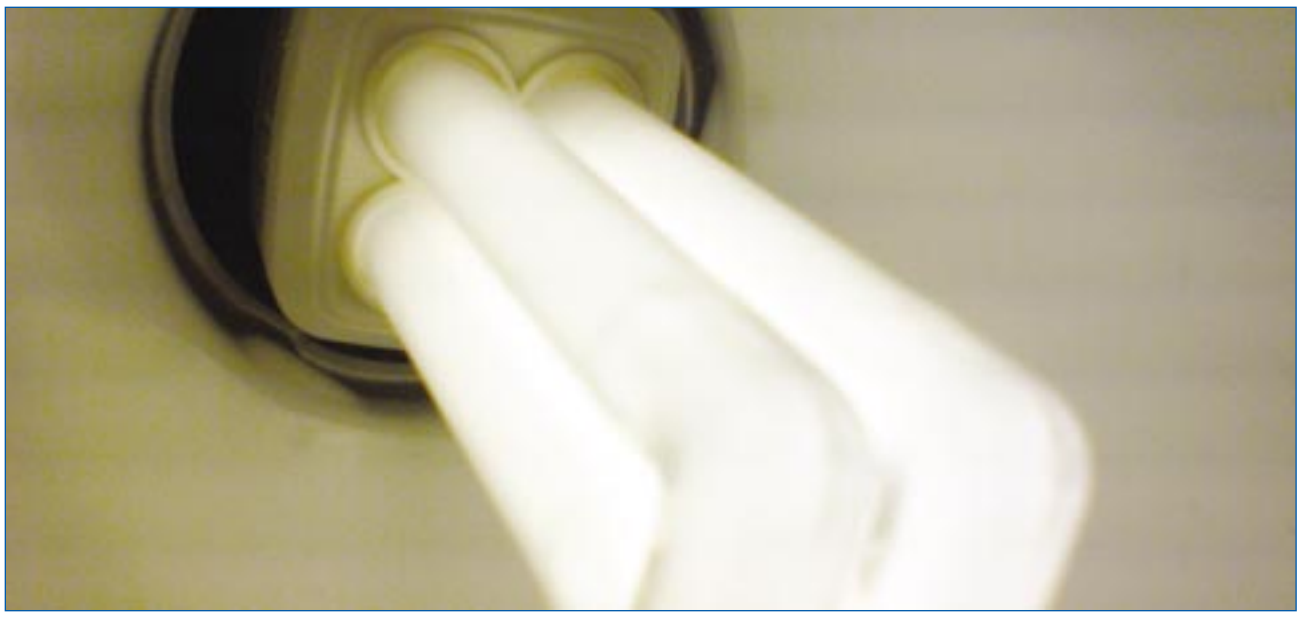

Vatandaşa diğer kamu hizmetlerinde olduğu gibi elektrik için de daha yüksek para ödeme bilinci ve çeşitli kampanyaların da yardımıyla verimlilik ve tasarruf kavramları aşılanıyor. Böylece şaşalı enerji verimliliği yılı etkinlikleri de muazzam zamlarla taçlandırılmış oldu. Tersinden söyleyecek olursak, enerji ne kadar pahalılaşırsa, tasarruf bilinci de o denli artmış olacak! Kısacası, özel sektöre daha çok kar, halka ise ENVER politikası uygulanıyor.

Piyasa için verimlilik ve çevre protokolü

İşte bu yeni toplumsal rol dağıtımı içerisinde, içinde bulunduğumuz yüzyılın temel ekonomik belirleyeni olan enerji alanının piyasaya açılmasının kurallarını içeren Avrupa Enerji Şartı'nın ekinde, verimlilik ve çevre sorunlarına yaklaşımlar da protokole bağlandı.

Protokolün amaçları olarak, **"sürdürülebilir kalkınma ile uyumlu enerji verimliliği politikalarının teşvik edilmesi"** ve **"enerjinin mümkün olduğu ölçüde ekonomik, verimli ve çevre bakımından etkili bir şekilde kullanılması konusunda üreticiler ve tüketiciler açısından inandırıcı yapısal şartların, özellikle verimli enerji pazarlarının organizasyonu ve çevresel maliyet ve faydaların tam olarak yansıtılması yoluyla oluşturulması"** belirtiliyor. Böylece daha amaç bakımından, verimlilik, piyasa mekanizmasının sürdürülebilirliğine hizmet edecek bir unsur olarak görülüyor ve esas olarak pazar verimliliğine vurgu yapılıyor.

Protokol, **"serbest pazar şartlarında fiyat formasyonu ve çevresel fayda ve maliyetlerinin tümüyle yansıtılması da dahil olmak üzere pazar mekanizmalarının etkin bir şekilde işletilmesini"** de taraflara enerji verimliliği politikası olarak uygun yasal ve düzenleyici çerçeveye kavuşturması görevi olarak veriyor.

Aynı şekilde, protokole taraf olan ülkelerden **"enerji verimliliğini önleyici engellerin azaltılması; böylece yatırımların canlandırılması"** isteniyor. Kamunun enerji alanında yatırım yapması, yurttaşlarına bedelsiz ya da düşük bedelle enerji temin etmesi, verimliliğin önünde engel olarak görülüyor. Böylece verimlilik ve çevre duyarlılığı üzerinden, özel sektöre yeni yatırım alanları açılıyor.

"Taraflar, özel sektörün hayati önemini kabul ederler. Enerji kuruluşları, sorumlu birimler ve ihtisas kurumları tarafından yürütülecek aksiyonları ve sanayi ile idari sistem arasındaki yakın işbirliğini teşvik ederler" gibi pek çok hükümle piyasa ekonomisini sürekli ön plana çıkartan protokolde, gerek enerji alanında gerekse enerji verimliliği ve çevresel koruma alanında yapılacak yatırımlara yönelik pek çok kamusal teşvike yer veriliyor.

Hatice Tekmile Doğan

Çevrenin korunması ve enerji verimliliği gibi yaşamın gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılması için büyük toplumsal duyarlılık ve seferberlik gerektiren konular, özel sektör sorumluluğuna, rekabet koşullarında giderilebilecek bir anlayışa indirgenirken, piyasa modelinin gerektirdiği yüksek fiyat artışları için, verimliliğin teşviki gerekçe yapılıyor.

Bugün ülkemizdeki elektrik enerjisi piyasası da aynı kurguya göre işletiliyor. Özellikle üretim alanındaki yatırımlar, birincil kaynakların kullanımının planlanması da dahil olmak üzere, tamamen özel sektörün kararlarına terk edilmiş durumda. Elektriğin üretimi sürecinde verimliliğin rekabete dönük kararlarla sağlanacağı, üretim ve dağıtım faaliyetleri için geliştirilecek fiyat mekanizmalarıyla -ki üretim aşamasına dönük hiçbir müdahale öngörülmemektedir- tüketim aşamasındaki tasarruf arasında bağlantı kuruluyor.

SSCB'nin dağılmasıyla ortaya çıkan yeni devletlerdeki uygulamalar üzerinden verilecek şu örnek, Enerji Verimliliğine ve İlgili Çevresel Hususlara İlişkin Enerji Şartı Protokolü ile getirilen düzenlemeleri daha açıklayıcı kılmaktadır. Bu ülkelerden birinde yapılan dağıtım özelleştirmesini alan bir Türk şirketinin sahibi, o ülkedeki faaliyetlerini şöyle özetliyor:

"Allah'ın verdiği elektrik için para ödenir mi? yaklaşımında olan ve daha önce diğer altyapı hizmetlerinde olduğu gibi elektriğe de hiç para ödememiş olan halka, hem para ödeme bilinci ve hem de kitle iletişim araçlarının da yardımıyla verimlilik ile tasarruf kavramları aşılandı." Şimdi ülkemizde de, Bakan Şimşek'in açıklamalarıyla da ortaya konulduğu gibi, vatandaşa diğer kamu hizmetlerinde olduğu gibi elektrik için de daha yüksek para ödeme bilinci ve çeşitli kampanyaların da yardımıyla verimlilik ve tasarruf kavramları aşılanıyor. Böylece şaşalı enerji verimliliği yılı etkinlikleri de muazzam zamlarla taçlandırılmış oldu. Tersinden söyleyecek olursak, enerji ne kadar pahalılaşırsa, tasarruf bilinci de o denli artmış olacak! Kısacası, özel sektöre daha çok kar, halka ise ENVER politikası uygulanıyor.

'Demokratik' tasarruf terbiyesi

Piyasa ekonomisinin dayandığı bu verimlilik/tasarruf anlayışı, liberalizmin özgürlük yaklaşımını da ortaya koymuş oluyor. Yeni liberal politikalarla birlikte ülkemizde tartışmaya açılan ve özel sektör örgütlerinin de sürekli vurguladığı özgürlüklerin geliştirilmesi, özgürlükçü yeni bir anayasa yapılması gibi söylemler, sermayenin sınırsız bir faaliyet alanına kavuşmasını öngörürken, korumasız kalan yoksul halk kesimlerini zorunlu tasarrufa, kemer sıkmaya yönlendiren otoriter bir terbiyeyi içeriyor. Dünya enerji piyasasında petrol fiyatlarının ekonomik gerekliliği tartışılır bir şekilde suni artışa uğraması, uygulanan yeni liberal politikalar sonucu dev petrol şirketlerinin epeyce bir özgürlüğe kavuşmuş olduğunu gösteriyor. Yerel/ulusal ekonomilerin kamu eliyle korunmasının bertaraf edildiği koşullarda, toplumsal mal ve hizmet fiyatlarının yükselişinin durdurulması olanağı bulunmadığı gibi, liberal anlayış açısından buna gerek de yok. **"Piyasanın düzenleyici işlevi, herkese hakkını verecektir"** anlayışı egemen kılınıyor.

Enerji verimliliği, yalnızca enerjinin daha az kullanılmasıyla sınırlı olan yanlış bir tasarruf anlayışıyla değerlendirilmez. Tüm mal ve hizmetlerin, ihtiyaçlar ölçüsünde tüketilmesi ve bunun toplumsal adalet ve eşitlik sağlanarak yapılması, gerçek anlamda verimliliğe ulaşılmasını sağlar. Bugün hayata geçirilen yeni liberal ekonomi politikaları, aynı zamanda çılgın bir tüketim toplumu doğuruyor, toplumsal kesimler arasındaki eşitsizliği derinleştiriyor. Piyasanın işleyişi, kitlelerin daha çok tüketmesine, sermayenin daha fazla kar etmesine bağlı. Daha çok tüketimden beslenen sermaye, verimliliği ve tasarrufu değil, savruk tüketimi körüklüyor. ■